

PEDANIUS DIOSCORIDES (M.S. 1. YÜZYIL): ANADOLULU HEKİM, HERBALİST VE MATERIA MEDICA YAZARI

Rifat Vedat YILDIRIM ¹

ÖZET

Pedanius Dioskorides Roma Ordusu'nda hizmet etmiş bir Grek hekimidir. Dioskorides'in şöhreti antik çağın en büyük ve önemli bir farmakolojik rehberi olan De Materia Medica isimli eserinden gelmektedir. Ordu hekimi olmasının ona Roma Ordusu ile beraber seyahat fırsatı verdiği ve Dioskorides'in de bitkiler üzerinde çalışma yaparken bu seyahat fırsatından yararlandığı görülmektedir. Dioskorides'in seyahat ettiği yerler hakkında eserinde bahsettiği kayıtlar bilgi vermektedir. De materia medica'da Anadolu'dan 38 şehir ya da dağ adı olarak, Yunanistan'dan 27, Mısır'dan 512, Suriye'den 9, İtalya'da 8, Arabistan'dan 6, İspanya, Afrika ve İran'dan 3, toplam 609 farklı yerden kayıt bulunmaktadır. Beş kitap şeklinde düzenlenen De Materia medica'da, aromatik bitkiler, yağlar, merhemler, ağaçlar ve bunların özsuları, reçineleri ve meyveleri birinci kitapta; hayvan kaynaklı droglar (et, süt, kan, idrar... vb.), tahıllar ve sebzeler ikinci kitapta; üçüncü ve dördüncü kitaplarda kökler ve özsular, yapraklar ve tohumlar; beşinci kitapta üzümler, şarap çeşitleri ve mineraller (madensel droglar) ele alınmıştır. Eldeki De Materia Medica nüshalarının bir kısmı resimli olduğu görülmektedir (Viyana Nüshası). Ancak bazı kaynaklarda orijinal eserin resimli olmadığı, bu bitki resimlerinin başka kitaplardan, özellikle Cretauas'ın eserinden, alındığını söylemektedir. De Materia Medica sonraki 1500 yıl boyunca hem batı hem de doğu tıbbında farmakoloji ve fitoterapi kitabı olarak bir mihenk taşı oldu. Süryaniceye, Arapçaya, Farsçaya sonra da Latinceye tercüme edildi. Yakın Doğu'da olduğu gibi Avrupa'da da tıbbın gelişimini fazlasıyla etkiledi. Birçok hekim eserinde ondan yararlanmış ve alıntılar yapmıştır. Tüm bunlara rağmen Dioskorides'in hayatı ile ilgili fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Onun biyografisi ile ilgili bilgilerimiz ikincil kaynaklara dayanır. Bu çalışmanın amacı, elde bulunan batı ve doğu kaynaklarında Dioskorides'in biyografisini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler; Dioskorides, De Materia Medica, Antik dönem tıbbi bitki bilimciler

¹Dr. Öğrt. Üyesi, Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Ankara-Türkiye.

ORCID No: 0000-0001-8982-7239

e-mail: rvyildirim77@gmail.com

*Bu makale yüksek lisans tezimin bir parçasıdır. Bkz: R. V. Yildirim (2003). Dioskorides'in Materia Medica'sı ve Türk İslâm Tabâbeti (De Materia Medica of Dioscorides and Turkish-Islamic Physicians), *Yeni Tıp Tarihi Ara tırmaları (The New History of Medicine Studies)*, Vol. 9. İstanbul: 383-479.

Geliş Tarihi: 15/10/2021

Kabul Tarihi: 20/12/2021

PEDANIUS DİOSKORİDES İLE İLGİLİ BİYOGRAFİK BİLGİLER:

Yazdığı *De materia medica* (Περὶ ὕλης ἰατρικῆς – Peri hyles iatrikes) isimli eseriyle adından yüzyıllar boyunca söz ettirmiş olan Pedanius Dioskorides Anadolu'nun Kilikya Bölgesi'nde (Adana civarı) Anazaba'da (Anazarbeus, Ayn Zerbi) doğmuş bir hekimdir. Pedanius Dioskorides (Πεδάκιος veya Πεδάνιος Διοσκοουρίδης veya Διοσκορίδης) ismi ile ilgili olarak kaynaklarda şu bilgiler yer almaktadır. Dioskorides kelimesi Şeccârullah (دلدار ارجش) = Allah'ın ağaççısı (ağaçlar ve bitkiler üzerine söz söylemede Allah'tan ilham almış kişi) anlamına gelmektedir (1). İbn Ebi Usaybi'a Dioskorides'in ismiyle ilgili olarak şunları söyler:

"Huneyn b. İshak diyor ki: Dioskorides'in kendi milletindeki adı Ezdaş Niyadiş'tir. Kendi lisanlarına göre bizim dışımızda olan anlamına gelir. Çünkü zamanını kavminden ayrı, dağlarda bitki aramakla geçiriyordu. Kavminin içerisindeki herhangi bir danışma, itaat ve hüküm konularına girmiyordu. Bu nedenle kavmi ona bu adı verdi." (2)

Yaşadığı dönem hakkında farklı kaynaklar farklı bilgiler verir. İbn Cülcül, Dioskorides'in Sokrat'tan sonraki dönemde yaşadığını belirtir (3). Bazı kaynaklar ordularında hizmet ettiği imparatorların yönetimde kaldıkları süreyi esas alır; bazıları ise eseri *De materia medica*'yı yazdığı yaklaşık tarihi belirtir. Örneğin F.H. Garrison (4) ve B. Şehsuvaroğlu (5) doğudan bir tarih vermeyerek Dioskorides'in Neron'un (M.S. 54-68) ve Vespasien'in (M.S. 69-79) ordularında cerrah hekim olduğunu söyler. Aynı tarihlendirmeyi Dr. Helmreich (6) da yaparak Dioskorides'i Yaşlı Plinius'un çağdaşı olduğunu söyler. Cowen ve Helfand, Dioskorides'in *De materia medica*'yı yazdığı tarih olarak M.S. 50-70 yıllarını verir (7). Talbott ise Neron'un yönetimde kaldığı süreyi işaret etmekle beraber M.S. 70'li yıllarda Dioskorides tarafından *De materia medica*'nın ilk nüshasının oluşturulduğundan bahsediyor (8). Bununla birlikte diğer bazı kaynaklarda (9) *De materia medica*'nın yazıldığı tarih olarak M.S. 77-78 yılları veriliyor. T. Baytop ise Dioskorides'in 20-79 yılları arasında yaşamış olduğunu belirtiyor (10). Görülen şudur ki verilen bütün tarihler M.S. 1. yüzyılı işaret etmektedir.

Dioskorides'in yaşam öyküsü ve şartları hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Ne var ki Roma İmparatorluğu'nda resmî görevli olduğu, muhtemelen de askerî hekim olarak görev yaptığı bilinir. S.H. Johnston, Dioskorides'in Neron, Caligula (M.S. 37-41) ve Claudius'un imparator oldukları zaman hekim ve asker olarak orduda bulunduğunu belirtir (11). Bu sayede pek çok ülkeyi görebilme imkânına sahip olduğu, tasnif ettiği bitkileri büyük bir bölümünün kendisi tarafından görüldüğü ve incelendiği söylenebilir (12). Arkadaşı ve öğretmeni olan Tarsus'lu Areius'a yazdığı mektupta tıbbî bitkilere ve bitkilerle tedavi usûlüne olan merakını ve yaptığı gezileri anlatır (13). İbn Ebi Usaybi'a, Dioskorides'in yaptığı gezilerle ilgili olarak şu ifadeyi kullanır:

"Dioskorides'in bitkiler hakkında bilgi elde etmek, bitkileri görmek ve yetiştikleri yerleri tanımak için çeşitli memleketleri dolaştığının kanıtı kitabının başında kitabı ithaf ettiği kişiye söylediği şu sözüdür: "Bize gelince bildiğiniz gibi küçüklüğümde ilaçların ana unsurunu bilme konusunda takdirin üstünde bir isteğim vardı. Bu hususta pek çok memleket gezdik. Zaten bizim zamanımız bir yerde durup yerleşecek zaman değildi." (14)

İbn Ebi Usaybi'a'nın bu ifadesinde Dioskorides'in *De materia medica*'yı kime ithaf ettiği belirtilmemiştir. Ama Dioskorides'in Roma İmparatorluğu dahilindeki birçok yeri gezerek yazdığı kitabını öğretmeni Areius'a (Λεκάνιος Ἀρειος – Lecanius Areius) ithaf ettiğini çeşitli kaynaklardan öğreniyoruz (15). T. Baytop, Areius'un eczacılık ile uğraşmış olduğunu belirterek Dioskorides'in de tıbbî bitkilerle ilgili bilgilerini Areius'tan aldığını söyler (16).

Areius'un tıbbî formülleri Andromachus² tarafından aktarılmıştır. W.A. Greenhill'e göre Galen'in *De compositiones medicamentorum* adlı eserinde Areius'tan pek çok defa Asklepiad olarak (Ἀπειου Ἀσκληπιαδείου) ve aynı eserin birkaç yerinde de Tarsus'lu olduğundan söz edilir, ayrıca Soranus, Areius tarafından Hippokrates'in hayatının yazıldığını eserinde belirtmiş (17). W.A. Greenhill de Dioskorides'in eserini Areius'a ithaf ettiğinden söz etmiş fakat Areius'un Dioskorides'in öğretmeni olduğunu belirtmemiştir³.

Çeşitli kaynaklarda Dioskorides'in İskenderiye ve Atina'da tıp eğitimi gördüğü söylenir (18). T. Bay-

2 Ἀνδρόμαχος, İmparator Neron'un (M.S. 54-68) hekimidir. Theriaca Andromachi isminde çeşitli maddelerden oluşan antidotun mucididir. Bk. L. Schmitz: "Andromachus", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* [Ed. W. Smith], vol. I, London, 1869, s. 173

3 İbid.

top ise tıp eğitimi aldığı yerleri Tarsus ve İskenderiye olarak verir (19). S.H. Johnston ise Dioskorides'in Tarsus'ta Areius'un hocalığında tıp tahsili yaptığını söyler (20).

İbn en-Nedîm, *el-Fihrist*'inde Yahya en-Nahvî'nin (Johannes Grammaticus) tarih ile ilgili bir kitabında Dioskorides'i şu sözlerle övdüğünü dile getirir:

"Temiz karakterli bir insandır. İnsanlara faydalı olmak için ülkeden ülkeye dolaşarak yorgunluk ve zahmetlere katlanıp, edviye-i müfredeye dair bilgileri kara, deniz, ada demeden gezip elde etti ve bitkileri tanımladı. Hastalar tarafından istenmeden hastalıklar için ilaçlar hazırladı." (21)

DİOSKORİDES VE DE MATERIA MEDİCA

Anazarbalı Dioskorides, Roma İmparatorluğu dahilindeki Anadolu, Mısır, Arabistan, İran, Galya, Afrika, Ermenistan gibi pek çok yeri gezip, yerinde incelemeler yaparak bitkisel, hayvansal ve madensel drogları içeren oldukça kapsamlı bir eser meydana getirir. Adı Περὶ ὕλης ἰατρικῆς (*Peri hyles iatrikes-De materia medica*) olan bu eser 1500 yıl boyunca Batı'da sözü geçen bir kaynak olarak yerini almıştır. Kitap daha çok Latince adı olan *De materia medica* ile tanınır ve beş kitaptan oluşur. I. Kitapta aromatik bitkiler, yağlar, merhemler, ağaçlar ve onlardan elde edilen usareler (οποί), reçineler (δάκρυα) ve meyveler; II. Kitapta hayvanlardan elde edilen droglar; bal, süt, idrar, kan ve yağlar; ayrıca hububat, sebzeler, sarımsak, soğan ve hardal (tohumu); III. ve IV. Kitaplarda kökler ve çeşitli köklerin usareleri (χυλίσματα), yapraklar ve tohumlar; V. Kitapta ise üzümler, şaraplar ve mineraller yer alır (22). Dioskorides *De materia medica*'da 600'den fazla bitkisel, 35 hayvansal ve 90 madensel drogu ele alarak tanıtmıştır (23). *De materia medica*'da bulunan yaklaşık 827 maddeden 130'u *Corpus Hippocraticum*'da (Hippokrates Külli-yatı) bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda *De materia medica*'nın M.S. 70'li yıllarda yazıldığı söylenmekle

beraber S.H. Johnston M.S. 60'lı yıllarda yazıldığını belirtir (24).

De materia medica nüshalarında bitkilerin yetişme yerlerinin verilmesi Dioskorides'in gezdiği bölgeleri işaret etmektedir. *De materia medica*'da Anadolu'dan 38 (şehir ya da dağ adı olarak), Yunanistan'dan 27, Mısır'dan 512, Suriye'den 9, İtalya'da 8, Arabistan'dan 6, İspanya, Afrika ve İran'dan 3'er kayıt bulunmaktadır (25).

Dioskorides'in önemi sadece yaşadığı dönemde ileri bir tıp bilgisine sahip olması ve yazdığı eserin kapsamı değil, ayrıca Doğu ve Batı dünyasında tıp ve botanik bilimlerinin ilerlemesine yaptığı katkıdır. Geniş bir alanı tarayarak elde ettiği tıbbi materyal bilgisini ortaya çıkardığı eseri ile insanlarla paylaşmış ve basit ilaçlar konusunda yüzyıllar boyu söz sahibi olmuştur. Eseri dilden dile çevrilmiş, bilimadamları tarafından bir başvuru kitabı olarak değer verilmiş ve hatta ders kitabı olarak okutulmuştur. Dioskorides'in etkileri bununla da kalmamış, bitkileri isimlendirmede yeni bir adım atmış ve o güne kadar bilinmeyen bazı bitkileri tanımlamıştır. Bu nedenle modern botanik nomenklatüründe Dioskorides'in adını taşıyan bitkiler bulunmaktadır. Bu bitkilere örnek olarak *Acanthus dioscoridis* (Ayıpençesi), *Smyrnum dioscoridis* (Yabanî kereviz), *Allium dioscoridis* (Sarı sarımsak), *Arum dioscoridis* (bir tür Yılan yastığı), *Valeriana dioscoridis* (Büyük kedi otu, Girit sümbülü), *Conyza dioscoridis* veya *Pluchea dioscoridis* (Kenevir otu), *Mylabris dioscoridis* isimli bitkileri verebiliriz.

DİOSKORİDES VE DİĞER MATERIA MEDİCA YAZARLARI

Dioskorides Areius'a yazdığı mektupta daha önce tıbbî bitkiler hakkında kitap yazan kişilerden ve onların yaptıkları hatalardan bahseder, kendisinin onlardan farkını kitabını yazarken tıbbî bitkileri kendi gözlemleri sonucu değerlendirmesine bağlar. Diğerlerinin ise sadece duyduklarını yanlış olarak aktarmalarını eleştirir. Dioskorides mektubunda eleştirisini şu şekilde dile getirmektedir:

"Aralarında Julius Bassus⁴, Niceratus⁵, Petronius⁶, Niger⁷, Diodotus⁸ ve bütün Asklepiadlar bulunan günümüz yazarları ile aramızda bir fikir birliği bulunmayabilir. Onlar hem kendileri tarafından hem de öncekilerce bilinen gerçekleri yeniden tanımlama lütfunda bulunmuşlardır. Fakat ilaçları deneyip etkilerini değerlendirmeden bu etkilerin nedenleri hakkında boş yere söz söylemişler, ilaçların kuvvetlerini ve bunlar hakkındaki araştırmalarını üstünkörü aktarıp, her ilacı bir ihtilaf yığını içine sokmuşlardır. Bundan başka, kaydedilen bir nesne (drog) kişiden kişiye hatalı olarak aktarılmıştır. Bu nedenle yukarıdaki kişiler arasında özel bir yere sahipmiş gibi görünen Niger, Euphorbion⁹un İtalya'da yetişen Chamelaia¹⁰'nın suyu olduğunu, Androsaimon'un Hypericon ile aynı şey olduğunu¹¹ ve Aloe¹²'nin Judaea'da yetişen bir mineral olduğunu belirtmiştir. Bu bilgileri kendi gözlemleri sonucu elde etmeyip yanlış söylentilerden aldığı için açık kanıtlar bulunmasına rağmen buna benzer başka yanlışları da kaydetmiştir." (26). Dioskorides'in bu ifadesinde, çalışmalarında araştırma, gözlem ve bilimsel yöntemlere verdiği önem açıkça görülmektedir.

DİOSKORİDES'İN DİĞER ESERLERİ

İbn Cülcül Dioskorides'in Bokrat'ın (Hippokrates) kitaplarını tercüme ettiğinden ve başka bir nüsha halinde de Hippokrates'in eserlerini açıkladığından bahseder (27).

De materia medica dışında Dioskorides'e atfedilen diğer eserler şunlardır (28):

- Περὶ δηλητηρίων φαρμάκων καὶ τῆς αὐτὸν προφυλακτικῆς καὶ θεραπείας** (Peri dēlētēriōn pharmakon ke tēs auton prophylaktēs ke therapias – *De Venenis*): Zehirler ve panzehirler üzerine
- Περὶ ἰοβόλων, ἐν ᾧ καὶ περὶ λυσσωντος κυνός** (Peri iovolon – *De Venenatis Anibalibus*): Zehirli hayvan ısırıkları üzerine
- Περὶ εὐπορίστων ἀπλῶν τε καὶ συνθέτων φαρμάκων** (Peri euporiston aplon te ke syntheon pharmakon – *De facile Parabibilis tam Simplicibus quam Compositis Medicamentis*): Ev ilaçları (kocakarı ilaçları) üzerine, iki kitap halindedir.

- Julius veya Tullius da denir. Fakat bu iki ismin bir tek kişiye mi ait olduğu ya da iki farklı kişinin mi var olduğu bilinmemektedir. Hangi tarihler arasında yaşadığı kesin bilinmemekle beraber Plinius, Galen, Dioskorides ve St. Epiphanius'un Julius Bassus'tan botanik yazarı olarak söz ettiği biliniyor. Ayrıca Galen *De libris propriis* adlı eserini Julius Bassus'a ithaf etmiş ve ondan Κράτιστος Βάσσοσ adıyla bahsetmiştir. Caelius Aurelianus'a göre Julius Bassus, Niger'in (Plinius, Sextius Niger olarak bahseder) arkadaşdır. Julius Bassus'un tıbbi formülleri Aëtius, Marcellanus, Joannes Actuarius ve diğer yazarlar tarafından korunmuştur. Bk. W.A. Greenhill: "Bassus", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* [Ed. W. Smith], vol. I, London, 1869, s. 471
- Νικήρατος, Bithinia'lı Asklepiadlardan'dır. Muhtemelen M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısında yaşamıştır. Bitkiler hakkında yazılar yazmıştır. Tıbbi formülleri Galen tarafından birçok defa aktarılmıştır., Plinius ise bir kere söz etmiştir. Caelius Aurelianus, Niceratus'un katelepsi ile ilgili çalışmasının olduğunu söyler. Bk. W.A. Greenhill: "Niceratus", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* [Ed. W. Smith], vol. II, London, 1869, s. 1182
- Πετρόνιος, muhtemelen M.S. 1. yüzyılda yaşamıştır. Eczacılıkla ilgili yazılar yazmıştır. Fabricius tarafından isminin *Petronius Niger* olduğu olduğu söylenmiştir, fakat bu ifade şüphelidir. Dioskorides'in "καὶ Νικήρατος καὶ Πετρόνιος Νίγερ καὶ τε Διόδοτος" ifadesinde Πετρόνιος ile Νίγερ arasında virgül bulunmaktadır. Plinius tarafından ise Petronius Diodotus olarak isimlendirilir, bu açıklamanın da kesin doğru olduğu şüphelidir. Galen ise Πετρόνιος Μούσσασ isminden bahseder. bu tip belirsizlikler nedeniyle bu iki kelime arasında virgül koymak iki yazarı ayırmak bakımından önemlidir. Bk. W.A. Greenhill: "Petronius", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* [Ed. W. Smith], vol. III, London, 1869, s. 218-219
- Nίγερ, Cratevas'tan sonra Dioskorides'ten çok kısa bir süre önce, muhtemelen M.S. 1. yüzyılda yaşamıştır. St. Epiphanius'a göre materia medica üzerine yazıları olan Latin bir yazardır. seçkin farmasötik yazarlarından biri olduğu Galen tarafından birkaç defa söylenmiş ve Galen'in "Τάντρον του Ασκληπιάδου" ve "τά Νίγρου του Ασκληπιαδείου" ifadelerinden Asklepiad olduğu belirtiliyor. Bk. W.A. Greenhill: "Niger", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* [Ed. W. Smith], vol. II, London, 1869, s. 1201
- Διόδοτος, muhtemelen M.S. 1. yüzyılda yaşamış Yunanlı bir hekimdir. Botanik ile ilgili bir eseri bulunmaktadır. Bk. W.A. Greenhill: "Diodotus", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology* [Ed. W. Smith], vol. II, London, 1869, s. 1019
- Modern sınıflandırmaya göre *Euphorbia sp.* (Euphorbiaceae cinsine verilen genel ad), Türkçe Sütleşen otu, Şebrem, Forbion otu olarak isimler almaktadır. Bk. A.K. Bedevian: *Illustrated Polyglottic Dictionary of Plant Names*, Kahire, 1936, s. 267; T. Baytop: *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Ankara, 1997, s. 253
- İngilizce Chamelea, Latince *Daphne alpina*, Türkçe Dağ mazaryun ağacı olarak adlandırılır. Bk. A.K. Bedevian: a.g.e., s. 226
- Dioskorides'in belirttiğine göre Hypericon (Υπερικον-*Hypericum crispum* veya *H. barbatum*) ile Androsaimon (Ανδοσαμμον- *Hypericum perforatum* veya *H. ciliatum*) farklı bitkilerdir ve aralarındaki morfolojik farklılıklar da Dioskorides tarafından vurgulanır. Bk. R. Gunther: a.g.e., s. 395-396
- Dioskorides'in belirttiğine göre Hypericon (Υπερικον-*Hypericum crispum* veya *H. barbatum*) ile Androsaimon (Ανδοσαμμον- *Hypericum perforatum* veya *H. ciliatum*) farklı bitkilerdir ve aralarındaki morfolojik farklılıklar da Dioskorides tarafından vurgulanır. Bk. R. Gunther: a.g.e., s. 395-396

Bu kitaplardan ilk ikisi sahte olarak addedilir. Buna karşın Meyer üçüncü kitabın Dioskorides tarafından bizzat yazıldığını belirtir.¹³İbn en-Nedim de Dioskorides'in *De materia medica*'ya ek olarak hayvanlar ve zehirlerle ilgili iki kitabının daha olduğunu ve bu kitapların da Dioskorides'e intihalen nispet edildiğini belirtir (29).

Pedanius Dioskorides'ten başka, tıp tarihinde Dioskorides namında iki hekim daha yer almaktadır. Bunlardan biri Dioskorides Phacas (Διοσκοουρίδης ὁ

επικληθείς Φακάς) adıyla anılır, yüzündeki izlerden dolayı Phacas adını almıştır ve Herophilus ekolündendir. Mısır Kraliçesi Kleopatra'nın saray hekimliğini yapmış olduğu söylenir ve 24 kitaptan oluşan tıbbî bir eseri olduğundan söz edilmektedir. Ama eserleri günümüze kadar ulaşamamıştır. Galen ve Paulus Aeginata'ya göre İskenderiyeli'dir. Diğeri ise genç Dioskorides olarak bilinir, Hadrianus döneminde yaşamıştır. Hippokrates üzerine yaptığı tefsir çalışmasının gereğinden fazla ayrıntılı olduğu yolunda Galen tarafından eleştirilmiştir (30).

13 İbid.

KAYNAKLAR

1. İbn Cülcül: Tabakatü'l-Etibbâ ve'l Hükemâ, Yay. Fuad Seyyid, Kahire, 1955, s. 21
2. İbn Ebi Usaybi'a: Uyünü'l-Enbâ' fi tabakâti'l-Etibbâ', I, 35, El Vehbiyye Matbaası, 1299/1882
3. İbn Cülcül: Tabakatü'l-Etibbâ ve'l Hükemâ, Yay. Fuad Seyyid, Kahire, 1955, s. 21
4. F.H. Garrison: An Introduction of The History of Medicine, Fourth Edition, Philadelphia-London, 1929, s.109
5. B. Şehsuvaroğlu: Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul, 1970, s. 115; B. Şehsuvaroğlu: Dioskorides'in Materia Medica'sı ve Tesirleri, Eczacılık Bülteni, III, İstanbul, 1961, s. 3
6. Helmreich: "Dioskorides", In Biographisches Lexicon der Hervorragenden Aerzte Aller Zeiten und Völker [Ed. A. Hirsch], vol. II, Wien-Leipzig, 1885, s. 188-189
7. D. Cowen ve W. Helfand: Pharmacy An Illustrated History, Korea, 1990, s. 28
8. J.H. Talbott: A Biographical History of Medicine, NewYork-London, 1970, s. 9
9. Nasid Baylav: Eczacılık Tarihi, İstanbul, 1968, s. 40; S. Çelebioğlu ve T. Baytop: Ortaçağ Eczacılık Tarihine Kısa Bir Bakış ve İlk Bitkisel Droglar, Monografi, Farmakognozi Ens. Yay. No. 3, İstanbul, 1947
10. T. Baytop: Anazarbalı Dioskorides, Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları, 2000, s. 222
11. <http://members.aol.com/arbexit/diosc96.htm>
12. Helmreich: "Dioskorides", In Biographisches Lexicon der Hervorragenden Aerzte Aller Zeiten und Völker [Ed. A. Hirsch], vol. II, Wien-Leipzig, 1885, s. 188-189
13. R. Gunther: The Greek Herbal of Dioscorides, Illustrated by A Byzantine A.D. 512, Englished by John Goodyer A.D. 1655, Edited and First Printed A.D. 1933, Facsimile of The 1934 Edition, London-NewYork, 1968, s. 1-4
14. İbn Ebi Usaybi'a: Uyünü'l-Enbâ' fi tabakâti'l-Etibbâ', I, 35, El Vehbiyye Matbaası, 1299/1882
15. R. Gunther: a.g.e., s. 1; T. Baytop: Anazarbalı Dioskorides, Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları, 2000, s. 222
16. T. Baytop: Anazarbalı Dioskorides, Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları, 2000, s. 222
17. W.A. Greenhill: "Areius Lecanius", Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology [Ed. W. Smith], vol. I, London, 1869, s. 275
18. B. Şehsuvaroğlu: Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul, 1970, s. 115; E. Atabek ve Ş. Görkey: Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi, İstanbul, 1998, s.143
19. T. Baytop: Anazarbalı Dioskorides, Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları, 2000, s. 222
20. <http://members.aol.com/arbexit/diosc96.htm>
21. İbn en-Nedîm: El-Fihrist, Yay. G. Filügel, s. 293
22. R. Gunther: The Greek Herbal of Dioscorides, Illustrated by A Byzantine A.D. 512, Englished by John Goodyer A.D. 1655, Edited and First Printed A.D. 1933, Facsimile of The 1934 Edition, London-NewYork, 1968, s. 1; Helmreich: "Dioskorides", In Biographisches Lexicon der Hervorragenden Aerzte Aller Zeiten und Völker [Ed. A. Hirsch], vol. II, Wien-Leipzig, 1885, s.189
23. R. Gunther: a.g.e.; D. Cowen ve W. Helfand: Pharmacy An Illustrated History, Korea, 1990, s. 28
24. <http://members.aol.com/arbexit/diosc96.htm>
25. T. Baytop: Anazarbalı Dioskorides, Türk Eczacılık Tarihi Araştırmaları, 2000, s. 223
26. R. Gunther: The Greek Herbal of Dioscorides, Illustrated by A Byzantine A.D. 512, Englished by John Goodyer A.D. 1655, Edited and First Printed A.D. 1933, Facsimile of The 1934 Edition, London-NewYork, 1968, s. 1-4
27. İbn Cülcül: Tabakatü'l-Etibbâ ve'l Hükemâ, Yay. Fuad Seyyid, Kahire, 1955, s. 21
28. Helmreich: "Dioskorides", In Biographisches Lexicon der Hervorragenden Aerzte Aller Zeiten und Völker [Ed. A. Hirsch], vol. II, Wien-Leipzig, 1885, s. 188-189
29. İbn en-Nedîm: El-Fihrist, Yay. G. Filügel, s. 293
30. Helmreich: "Dioskorides", In Biographisches Lexicon der Hervorragenden Aerzte Aller Zeiten und Völker [Ed. A. Hirsch], vol. II, Wien-Leipzig, 1885, s. 188-189; W.A. Greenhill: "Dioscorides", Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology [Ed. W. Smith], vol.I, London, 1869, s. 1052.
31. Atabek, Emine and Gorkey, Sefik (1998). Başlangıcından Rönesansa Kadar Tıp Tarihi (History of Medicine From the Beginning to the Renaissance). Istanbul: 143.